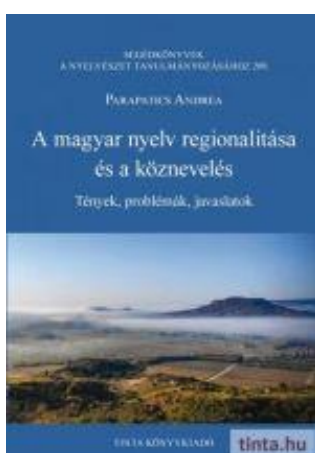

Parapatics Andrea

A magyar nyelv regionalitása és a köznevelés. Tények, problémák, javaslatok. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 209. (Márku Anita)

TINTA KÖNYVKIADÓ. BUDAPEST. 2020. 136 OLDAL

A dialektológiai ismeretek oktatásának hasznosságáról nyelvészszemmel

Következtesen tartja magát a laikusok között az a nézet, hogy a nyelvjárások kiveszőben vannak a magyar nyelvterületen, és mára már inkább csak az idősekre jellemző a nyelvjárásias beszédmód. Ezért nem lehet eleget beszélni, írni arról, hogy a nyelv nem egy statikus, megragadható entitás, hanem dinamikusan változó, és változataiban él. A nyelv területi és társadalmi rétegződése nem egy beszűkülő, kiháló jelenség, hanem a változatosság és a változás ma is teljesen természetes, persze az egyes regiszterek változásának dinamikájában lehetnek, vannak eltérések, hangsúlyeltolódások. A digitális kultúra térnyerése, a globalizációs folyamatok talán leglátványosabban a regionális nyelvváltozatokat, dialektusokat érintették. A nyelvjárásai beszélők nyelvhasználatában egyre inkább megfigyelhető a regionális változat mellett a köznyelvi változat birtoklása is, „illetőleg kialakult a regionális köznyelviség köztes sávja” (7).

Parapatics Andrea monográfiájában arra vállalkozik, hogy a magyar nyelv regionalitását a közneveléssel összefüggésben tárgyalja. Miért is van erre szükség? Az egyszerűnek nem mondható válasz szerint azért, mert a köznyelv magasabbrendűségébe vetett hit ma is meghatározza a nyelvi viselkedést nemcsak a laikusok, politikusok, de még a tanárok körében is. Kutatások bizonyítják (Jánk 2018 és jelen kötetben a szerző kutatásai is: Parapatics 2019, 2020), hogy a tanárok a tartalmi tudás figyelmen kívül hagyása nélkül rosszabb osztályzatot adnak a nyelvjárásias beszédmódban felelő tanulóknak, mint aki a köznyelvi változatot használva mondja el ugyanazt.

Mondhatnánk, érdekes ez a kettősség: gyakran halljuk azt, nemcsak nyelvművelőktől, hanem tanároktól is, hogy az otthonról hozott „édes anyanyelvet” „védeni, őrizni, ápolni kell”, az iskolában viszont éppen ez az élő nyelvhasználat, ez a gyerek számára természetes változat jelenik meg nyelvi hátrányként, pedig nem ez a tanárok szándéka a kutatások alapján, a gyakorlat mégis más. Fontos megjegyezni azt is, hogy a többnyelvűség, és ide érhető a több nyelvváltozat birtoklása és a szituatív nyelvváltás képessége, bizonyítottan kognitív előnyökkel jár. A vonatkozó legfrissebb nemzetközi kutatási eredmények részletesen is olvashatók a kötetben (76–87) A nyelvi és a kulturális sokszínűség a magyarság és az európaiság, az egymás mellett békében élő nemzetek megmaradásának a záloga.

A többnormájú, a magyar nyelv többközpontúságáról szóló szociolingvisztikai szemlélet ma már nem képezi vita tárgyát a nyelvészek körében, és jelen van — legalábbis formálisan — a köznevelés, a tanárképzés diskurzusaiban is, de a nyelvi és oktatási gyakorlatban még mindig a megbélyegző, a standardtól eltérő változatokat leminősítő attitűd a jellemző. Ez a hozzáállás részben generációs örökség: a diktatúra(ka)t megélt államok beszélői hajlamosabbak rá. A belső hozzáállás,

a meggyőződés megváltoztatása hosszadalmas folyamat, leghatékonyabb módja pedig az oktatás (tanárképzés és köznevelés) tartalmának és szemléletének a reformja, amelyet viszont sokszor kudarcok, évtizedes visszalépések is jellemeznek, lásd például a kárpátaljai anyanyelvi nevelés reformjára tett nyelvészeti-szaktudományi magalapozottságú törekvések negligálásáról szóló elemzést a 2019-ben kiadott magyaryelv-tankönyvek alapján (Beregszászi–Dudics-Lakatos 2019).

Parapatics Andrea monográfiája mindezekről a problémákról szól a nemzetközi és a hazai kurrens szakirodalom feltárásával, de nemcsak a kérdések felvetéséig jut el, hanem megoldási javaslatokat is kínál saját és hivatkozott empirikus kutatások eredményeire alapozva. Mindezzel célja „egy olyan szaktudomány kidolgozása, ami segítséget ad a pedagógusoknak a dialektológiai ismeretek iskolai tanításához, illetve oktatóknak a felkészüléshez, a pozitív szemlélet kialakításához, továbbá ahhoz, hogy saját viszonyulásunk is olyan méltányos lehessen tanórai viselkedésük és értékelésük során, amilyen szándékukban áll” – írja a szerző az Előszóban (8).

A kötet az Előszót követően öt fő fejezetből áll. Az első fejezet egy rövid bevezetés a változatosság és a változandóság fogalmaiba. A 20. század elején megindult erőteljes társadalmi átalakulások a nyelvjárások köznyelvből való feloldódását jósolták. A nyelvjárás nyelvhasználat színterei valóban szűkültek, de a jóslattal ellentétben nem szűntek meg: a beszélők kettősnyelvűvé váltak. Az urbanizációs, a belső gazdasági migrációs és a 21. századi kultúraváltó folyamatok pedig ahhoz vezettek, hogy a köznyelv is kompromisszumos megoldásként közeledik a nyelvjárásokhoz: továbbra is játssza a nyelvjárás háttérű beszélők számára a standard szerepét, de támogatja is a nyelvjárások olyan funkcióit, mint a stílusátalakítás elérése vagy a regionális és csoportidentitás kifejezése. Egyszerre globális és lokális (*glokális*) – szimultán egyetemes és egyedi. A fejezet a *nyelvjárás* szó helyett a *regiolektus* terminust is bevezeti, amely magában foglal minden területi alapon eltérő nyelvhasználati formát (a *regiolektus* terminus forrása: Kiss Jenő 2013).

A második fejezet a regionális nyelvhasználatról szól a magyar nyelvterületen, és két empirikus kutatás eredményeit is bemutatja. Az első egy online kérdőíves felmérés volt 2017 őszén, amelyet 548 nappali tagozatos felsőoktatásban tanuló hallgató töltött ki az ország minden pontjáról a nyelvi megőrzésről, a nyelvjárás eredetű nyelvhasználat kijavításáról, a közoktatásban divó szemléletről és ismeretekről a nyelvi diverzitást illetően. Az eredmények közül érdemes kiemelni, hogy az adatközlők fele számolt be arról, hogy kijavították már a beszédét, mióta más településre került az egyetem miatt. Legtöbbjüket a szóhasználatuk miatt szolták meg, de „nyelvtani hibákra” is figyelmeztettek sokukat, vagy éppen a kiejtésükre tettek negatív értékítéletet. A második kutatás az idősebb nemzedék nyelvjárás tudatát kutatta. A vizsgálathoz az *Új magyar nyelvjárás atlasz* (ÚMNyA) nyolc kutatópontjának szociolingvisztikai interjúinak az elemzésére került sor a nyelvi tudatot felmérő kérdéscsoportra fókuszálva. Az adatközlők túlnyomó többsége szerint különbözik a fiatalok és az idősek beszédmódja, és érzékelik a különbséget más települések nyelvhasználatához képest is, de érdekesség, hogy kétharmaduk csak tényként értékeli ezeket a különbségeket, és nem fűznek hozzá pozitív vagy negatív attitűdöt. Az adatközlők zömének tetszik saját településének a beszédmódja, és sajnálnák, ha ez kiveszne. 92%-uk még nem került olyan helyzetbe, amikor beszédmódja miatt szégyellte volna magát, igaz, sokan arról számoltak be, igyekeznek elkerülni az ilyen kockázatos helyzeteket, ahogy az egyik interjúalany is megjegyezte: „Nem [szégyelltem]. Az ember olyan helyen van, akkor meg se szólal, egyszerű...” (31). Az ÚMNyA adatközlőinek válaszai azt is mutatják, hogy többségüknek nincs kialakult nyelvi tudata településük regionális nyelvi meghatározottságáról, és ez nem függ össze az iskolai végzettséggel.

A kötet harmadik fejezete *Regionalizmusok napjaink nyelvhasználatában* címmel további három, különböző kutatási módszerrel végzett vizsgálat eredményeit összegezi. Az első vizsgálat a tapolcai gimnázium hallgatói körében készült, és a tájszóismeretet volt hivatott felmérni papíralapú kérdőíves módszerrel. A kutatás igazolja, hogy a nyelvjárás jegyek a mai fiatalok aktív vagy passzív szóincsének is részei, és nemcsak az idősek ismerik a jelentésüket: a megkérdezett 99 tájszó 13,6%-át a többség

ismeri és használja, a tájszavak zömét a megkérdezettek körülbelül fele ismerte, és a szavak jelentésének 15,9%-át hibásan adták meg vagy nem ismerték, nem használják a megkérdezettek. Tehát a fiatalok nyelvhasználatában is nagy számban megtalálható regionalizmusokkal az oktatási folyamat során is számolni kell.

A második kutatás passzív módszerrel zajlott: a szerző még magyartanárként részt vevő megfigyeléssel gyűjtött adatokat a fiatalok írásbeli és szóbeli nyelvhasználatában megjelenő regionalizmusokról. Az eredmények szerint a közép-dunántúli–kisalföldi nyelvjárási régió legfőbb hangtani és alaktani jelenségei számos vizsgált fiatal írásbeli produktumában (dolgozat, házi feladat, írásbeli érettségi) és szóbeli feleletében is megjelenik. Ezeket az elemeket viszont a közoktatás nyelvhelyességi, helyesírási hibának tart(hat)ja, és negatívan szankcionálja, ahogyan ez más kutatásokból is kiderült. Tehát a nyelv területi változatosságának témaköre a köznevelésben, a tanárok módszertani felkészítésében, a tanárképzésben is fontos helyet kell, hogy kapjon.

A regionalizmusok a közösségi médiában is megjelennek, megítélésük viszont eléggé ambivalens. A harmadik kutatás során a szerző a közösségi fórumokról gyűjtött korpusz alapján arra a következtetésre jut, hogy a felhasználók nyelvszemlélete döntő mértékben előíró, egynormájú, előítéllettel viseltetnek a regionalizmusok megjelenése iránt a közösségi média nyilvános üzenőfelületén, és javítják ezeket. Fontos lenne kihasználni ezeket a felületeket is a tudományos ismeretterjesztés, a metanyelvi tudatosság fejlesztése terén és a pozitív attitűd kialakítására a nyelvi diverzitás iránt.

A negyedik fejezet a köznevelés céljairól és gyakorlatáról szól. A kézirat leadása idején még a 2012-es NAT volt érvényben, amelynek anyanyelvi nevelést érintő részeit is összefoglalja a szerző. Az új, 2020-as NAT elemzésének is érdemes a későbbiekben figyelmet szentelnie, hiszen az anyanyelvi nevelés szemléletében is változások, visszalépés figyelhető meg. A 2012-es *Nemzeti alaptanterv* több helyen elvárt ismeretként tünteti fel a nyelv és társadalom, a nyelv területi tagolódásáról megszerzendő ismeretek átadását, tehát elméletben a szándék megvolt arra, hogy a diákok metanyelvi kompetenciáit fejlesszék. Ehhez azonban szükség lett volna a pedagógusok megfelelő dialektológiai előképzettségére is, amely az eddigi kutatások fényében (Parapatics 2019; Jánk 2018) erősen hiányos volt, és ez a nyelvjárási háttérű tanulók érdemjegyeiben realizálódott is. Tehát rendkívül fontos, hogy a tanárképzésben, és nemcsak a magyar szakos tanárképzésben, hanem mindegyik szaknál dialektológiai és/vagy legalább nyelv és társadalom (szociolingvisztika) alapismeretekkel készítsék fel a leendő tanárokat az élő nyelvhasználat sajátosságaira, amely a legtöbb esetben nem egyezik a nyelvi eszménnyel, a standarddal.

Az ötödik fejezetben a megoldáshoz vezető utakról értekezik a szerző. Először egy alapos nemzetközi szakirodalmi kitekintést olvashatunk a (belső) többnyelvűség kognitív, társadalmi előnyeiről és a különböző országokban, kisebbségekben folyó jó oktatási gyakorlatokról. Ezután a magyar pedagógusok szaktárgyi képzésébe integrálható anyanyelvi témakörök és fejlesztési területek kapcsán mutat be konkrét gyakorlati ajánlásokat és példákat, gazdag hivatkozással és a felkészüléshez hasznos szakirodalom ajánlásával. A dialektológiai témakör tanításához saját fejlesztésű gyakorlatokkal (feladattár, tanulói portfólió változatai, szépirodalmi szövegek felhasználásának a lehetőségei) és tanulászervezési módszerek bemutatásával igyekszik támpontokat adni. Ez a fejezet tehát különösképpen fontos és hasznos gyakorlati ismeretekkel szolgál a tanárjelölteknek és a gyakorló pedagógusoknak egyaránt.

Végül magyar és angol összefoglalóval zárul a könyv tartalmi része. A szerző meggyőződése, hogy ha a tanárok megfelelő szaktárgyi és szakmódszertani felkészültség birtokában állnak tanítványaik elé az iskolában, akkor szándékaikkal megegyezően toleránsan tudják kezelni a tanulók regionális nyelvhasználatát, és a köznyelvi norma átadásánál is a hozzáadó szemlélet fogja uralni az oktatást. Ez pedig hosszú távon nyitottabb, toleránsabb nyelvszemléletű társadalom kinevelődéséhez vezet, akik

széles nyelvi repertoár birtokában nem a hallgatást választják egy kommunikációs szituációban, hanem a helyzethez igazodóan válogatnak a nyelvi erőforrásaikból nyelvet, nyelvváltozatot. A kötetet a hivatkozott irodalom jegyzéke zárja, amely gazdag szakirodalmi forrásként a további tájékozódást is segíti a témában.

A szöveg stílusáról is érdemes még egy gondolatot megosztani: több tanulmányt, kötetet találhatunk az anyanyelvi oktatás reformjának szükségességéről, de egyik sem ennyire diplomatikus, elegáns és finom a nyelvezetében, miközben kifogástalanul megfelel a tudományos stílus kritériumainak, és közben teljesen közérthető is marad. A kötet így nemcsak és nem elsősorban a nyelvészek számára tartható hasznos és fontos olvasmánynak, hanem a pedagógusok, leendő (bármely szakos) tanárok figyelmére is igényt tarthat.

Irodalom

Beregszászi Anikó – Dudics-Lakatos Katalin 2019. Utak és tévutak az anyanyelvi nevelésben a kárpátaljai magyar középiskolákban. In: Csernicskó István – Márku Anita (szerk.) *A nyelvészet műhelyeiből: Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból*, V. Autdor-Shark. Ungvár. 150–164.

Jánk István 2018. *Nyelvi diszkrimináció és nyelvi előítéletesség a pedagógiai értékelésben*. Doktori disszertáció. Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem. Nyitra.

Kiss Jenő 2013. A regionális nyelvhasználat és a nyelvi kontaktusok. Problémavázlat. In: Agyagási Klára – Hegedűs Attila – É. Kiss Katalin (szerk.) *Nyelvelmélet és kontaktológia 2*. PPKE BTK Elméleti Nyelvészeti Tanszék – Magyar Nyelvészeti Tanszék. Piliscsaba. 80–94.

Parapatics Andrea 2019. A nyelvjárási háttér kezelése az iskolában: Egy attitűdvizsgálat eredményeiből. *Könyv és Nevelés* 21: 101–113.

Márku, Anita: On the usefulness of teaching dialectology through the eyes of a linguist

Az írás szerzőjéről

Márku Anita

főiskolai tanár, docens

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász

intézetvezető

Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont, Beregszász

anita.marku22[kukac]gmail.com